

Műhely

Derdák Tibor–Keczer Zoltán–Varga Aranka

Tehetséggondozó kollégium itt és most

„Teljes az Ott, és teljes ez Itt.
Teljesből teljes felemelkedik.
Teljes a teljestől elszakad.
Teljesen mégis megmarad.
Béke! Béke! Béke!

Az Úr ruháját hordja minden, mi sereglük itt a Földön,
Engedd meg neki, hogy legyen, másnak java ne gyötörjön.”

– *Ísa-upanisad* –¹

E dolgozat bemutatja a tehetséggondozó kollégium koncepcióját, tevékenységét, amelyet azzal a céllal dolgoztunk ki, hogy valódi lehetőségként tárjuk a hátrányos helyzetű, tovább tanulni vágyó fiatalok elé.

A pedagógiai munkában az egyik legszebb terület – legalábbis számunkra legszebb – a serdülő fiatalok ráébresztése az előttük álló lehetőségekre. Különösképpen így van ez, ha a nevelő nehéz szociális körülmények közül induló tanulókkal dolgozhat együtt, akiknek kivételes alkalom, hogy életükben valóságos távlatok nyíljanak.

A Pécsen és Pécs környékén dolgozó pedagógusok, társadalmi szervezetek, az államigazgatás tisztviselői évek óta figyelemre méltó eredményeket érnek el olyan kezdeményezésekben, melyeknek célja a hátrányos helyzetű gyerekek társadalmi felemelkedésének és kulturális megmaradásának elősegítése. E kezdeményezések sorában nagy jelentőségű a Gandhi Gimnázium, mely hazánkban egyedülálló módon mutatja meg a nemzetiségi intézményrendszer alkalmasságát a tanulás útjának megnyitására és a legszegényebb etnikum kultúrájának kiteljesítésére.

Természetesen a hátrányos helyzetű fiatalok perspektíváinak szélesítése, a problémák súlya azt követeli meg tőlünk, hogy minden további megoldási elképzelést, utat is föltárjunk. Akkor, amikor a hazai cigányságnak mindössze egy-két százaléka jut el az érettségig, és hasonló kiemelkedési esélytelenség jellemző további kb. százezer hátrányos helyzetű nem cigány családra, a problémák megoldásaképpen nem elégedhetünk meg azzal az évi ötven tanult fiatalal, akik a Gandhi Gimnáziumban végezhetnek. Ahogyan a gimnázium pedagógiai koncepciójában² is valljuk: tudatában vagyunk annak, hogy ez az iskola csak egy a lehetséges próbálkozások közül.

¹ Upanisadok I. (ford.: *Tenigi-Takács László*). Magánkiadás. Budapest, 1992.

² A Gandhi Alapítvány pedagógiai koncepciója. (Szerzői: *Bogdán János, Derdák Tibor, dr. Heindl Péter, Huber Márta, Orsós Anna, Vörös István*) Pécs, 1992. Kézirat.

E dolgozat bemutatja a *tehetséggondozó kollégium koncepcióját*, gondolatmenetét, tevékenységét, amelyet azzal a céllal dolgoztunk ki, hogy valódi lehetőségként tárjuk a hátrányos helyzetű, tovább tanulni vágyó fiatalok elé.

Igazi *alternatívának* szánjuk a tehetséggondozó kollégium tervét az oktatás-irányítás számára, hiszen nem remélhető, hogy a sokszázézes hazai szegényrétegek kiemelkedési gondjait néhány nemzetiségi gimnázium egymaga megoldja. A tanulók számára pedig a *tényleges választás lehetőségét szeretnénk* fölmutatni: kollégiumi koncepciókkal a magyar középfokú oktatás teljes intézményrendszeréhez kínálunk nekik kulcsot.

A hátrányos helyzetű gyerekeknek a mai magyar középiskolákban *nagyon kis eséllyel* sikerül a továbbtanulás. Az az elenyésző számú tanuló, aki a társadalom legelesettebb rétegeiből a gimnáziumokba nyer felvételt, általában már az első évben lemorzsolódik a túlotúl nagy kulturális váltás miatt.

1994 szeptembere óta a Pécs különböző gimnáziumaiban tanuló hátrányos helyzetű diákok esélyeit egy *tehetséggondozó kollégium és egy* információs hálózatot biztosító „self-help” típusú egyesület növeli. Ez a kezdeményezés a gyerekek előtt csak elvileg nyitva álló továbbtanulási lehetőségeket megközelíthetővé, reálissá teszi.

A tehetséggondozó kollégium jelenleg tizenegy bentlakó diákkal és további tíz olyan fiatallal működik, akik a tehetséggondozó klub tanulmányi és művelődési szolgáltatásait nem bentlakóként veszik igénybe. A helyet és a kollégiumi felügyelethez szükséges munkórát a Gandhi Gimnázium áldozatvállalása biztosítja, aminthogy a tehetséges falusi nyolcadikosok kiválogatása is az itt dolgozó tanárok munkáját dicséri. A gyerekek Pécs városának nyolc különböző gimnáziumába, szakközépiskolájába járnak.

E program sikeres értelmiségi pálya reményét ígéri sok teljesen kilátástalan egzisztenciális helyzetben élő családnak. Az eldugott kis faluban élő szegény sorsú gyermek élve a kollégium és az egyesület szolgáltatásaival szinte azonos szabadságot élvez középiskolája és későbbi pályája megválasztásában, mint akármely pécsi, felső középosztálybeli kortársa. Az értelmiségi pálya ilyen jellegű segítség nélkül jelenleg nem reális alternatíva ezeknek a gyerekeknek. (Számításaink szerint például a Balatontól délre élő cigány lakosság körében a diplomások aránya egy ezrelék körül van.)

Érthető, hogy az új lehetőséggel sokan kívánnak élni: munkánk eredményeképpen egy év leforgása alatt megkétszereződött a pécsi gimnáziumokban tanuló cigány gyerekek száma.³ (Sok rangos gimnázium és tagozat történetében ezek a gyerekek az első cigány tanulók.) A Gandhi Gimnázium Kollégiuma, mely maga is az indulás nehézségével küzd, sajnos fizikai korlátai miatt már rövid idő múlva nem lesz képes vállalni azt, hogy megfeleljen a növekvő igényeknek, pedig a következő évfolyamok fiataljainak szintén szükségük lesz pedagógiai figyelemre, törődésre. Elengedhetetlen, hogy az érintett önkormányzatok, a létrejövő kisebbségi önkormányzatok és az oktatásirányítás hivatalai komolyan vegyék e fiataloknak azt a szándékát, hogy származásukra való tekintet nélkül megtalálják helyüket a magyar közoktatás bármely magas színvonalú középfokú intézményében.

A tehetséges falusi gyerekeket a pécsi gimnáziumokba juttató pedagógiai programot megvalósítókat: különböző általános és középiskolákba járó diákokat,

³ A Nemzeti és Etnikai Kisebbségért Alapítvány adatai szerint.

egyetemista barátaikat és a különböző gimnáziumokban tanító pedagógusokat az általuk létrehozott „Amrita” Pályaorientációs Baráti Kör nevű egyesület fogja össze. Az egyesület működési elve hasonlít a mentálhigiéné vagy a szociális munka területein jól ismert⁴ úgynevezett „self-help group” (önsegítő csoport) alapelveéhez. Az egyesületben az értelmiségivé válás különböző szakaszaiban levő fiatalok egymást inspiráló barátsága a mozgatóerő. A fiatalok szerkesztésében jelenik meg kéthavonta a *Csodalámpa* című diáklap,⁵ amely képet ad ennek az önsegítő tevékenységnek a mibenlétéről.

Tehetség

„Testem szent műveket tegyen,
nyelvem méztől édes legyen,
fülem messzehalló...”

– *Taittirija upanisad* –

Mit idéz föl bennünk e két fogalom: „tehetség”, „tehetséggondozó kollégium”?

A kínálkozó asszociációk lelkesítőek, talán túlon túl is azok. A *tehetség* ismert meghatározásai és híres példái többnyire romantikus dicsfényvel látják el a „kiválasztott keveseket”. A *tehetséggondozó kollégium* kifejezés pedig a magyar közgondolkodásban a fényes szelek nemzedékére, a népi kollégistákra, a Győrffy-kollégiumra és az Eötvös-kollégiumra utal.

Nagyon szívesen vállalnánk ezeket a gondolatársításokat, de az analógiák a legtöbb vonatkozásban félrevezetőek lennének. A szociológiai alaphelyzet oly mértékben különbözik az ötven-száz évvel ezelőtől, hogy a *fogalmak szükségképpen mást jelentenek*. A múlt század végétől századunk hetvenes éveig óriási tömegek kerültek a paraszti életformából más, magasabbnak tekintett életformákba. A társadalom hagyományos értelmisége, vezető rétegei több hullámban is a szó szoros értelmében eltűntek, kicserélődtek. Az ország modernizációjával, az iparosodással kapcsolatos óriási strukturális mobilitás lejátszódott.⁶ A társadalom döntő többségét kitevő agrár népességet fölszívta a modern társadalom.

Azok a mai hátrányos helyzetű fiatalok, akik tehetségük révén a társadalom „legaljáról” a „felsőbb régiókba” kerülnek, ma már nem egy átfogó társadalmi mozgás részesei, hanem *szerecsés kivételek*. Úgy kell megállniuk a helyüket az értelmiségen belül zajló versenyben, hogy induló tőkéjük rendkívül szerény, a felső középosztály létszáma pedig nem növekszik, összetétele megmerevedett.

Ezzel összefüggésben a „*tehetség*” szó patetikus jelentéstartalma alaposan megkopott. Ma korántsem jósolhatunk szédítő pályafutást, káprázatos csúcsteljesítményeket egy-egy élénk eszű, tanulni vágyó, ám hátrányos helyzetből induló fiatalnak. Ez a jelentésváltozás a pedagógiai gyakorlatban is tetten érhető. Mindezekelőtt azt kell kiemelnünk, hogy ma sokkal nagyobb a távolság az iskola

⁴ Gerevich József: *Terápiák társadalmi, társadalmak terápiája*. Magvető Kiadó, Budapest, 1983.

⁵ *Csodalámpa* című diáklap 1. évfolyam, 1. szám. Kiadja: az „Amrita” Pályaorientációs Baráti Kör Egyesület és a Gandhi Kollégium Tehetséggondozó Klubja. Pécs.

⁶ *Andorka Rudolf: A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983.

értékrendje és napjaink tipikus szegény sorsú gyermekének értékrendje között, mint az ötven évvel ezelőtti parasztfiatalok és az akkori magyar iskolák értékrendje között.⁷ Ezredvégi társadalmunk szegényei számára jószerevel ismeretlen a paraszti munkakultúra, etika, szorgalom. A mai szegények történelmi előzményét jelentő rétegek tulajdonképpen azokkal azonosíthatók, akik az utolsó évszázad modernizációs folyamataiból rendre kimaradtak.⁸

Miféle ismérvekkel jellemezhetjük *napjaink hátrányos helyzetű tehetségeit*? Általában falusi fiatalokról van szó, akik mindenekelőtt azzal vonják magukra figyelmünket, hogy általános iskolai pályafutásuk nem követi azt az egyébként rendkívül szigorúan érvényesülő törvényszerűséget, hogy a rendies, hierarchikus, falusi közegben élő képzetlen szülők gyermekei első osztálytól fogva bukdácsolnak. Mindazonáltal ezeknek a gyerekeknek az eredményei sohasem egyenletesen jók, hanem általában hullámzóak és csak egy-két kedvenc tantárgyból (nyilván az adott pedagógus lelkiismeretes munkájának köszönhetően) kiemelkedőek. Rangos gimnáziumokban való továbbtanuláshoz ezek az eredmények úgyszólván minden esetben kevésnek bizonyulnak.

E diákoknak a környezettől elütő jó tanulmányi teljesítménye ezekben a viszonylag „elnézőbb” általános iskolákban szinte kivétel nélkül hiányosan meg-alapozott tudást takar. Gyakran torz, az iskolarendszerben csak ideig-óráig⁹ alkalmazható, később visszajukra forduló *tanulási stratégiák* alakulnak ki.

Ezek legfontosabbika az úgynevezett „hallás utáni tanulás”. Egyik diáknak, egy pécsi, belvárosi humán tantervű gimnáziumi osztály első évfolyamába kerülve szeptember folyamán értetlenül tapasztalta, hogy hiába vesz részt aktívan az órákon, tanárai unos-untalan a föladott olvasmányokat akarják számon kérni rajta. A kiforratlan kifejezőkészsége ellenére is nyilvánvalóan kiváló irodalmi érzékekkel megáldott gyermek gyanútlanul közölte tanáraival: ő életében egyetlen könyvet olvasott el: a Kincskereső kisködmönt. Szavai szerint: „Akkor még azt hittem, hogy tényleg el kell olvasni, de aztán láttam, hogy én anélkül is tudok ötöst szerezni.” A *tehetséggondozó kollégium* egyik legfontosabb feladata, hogy személyre szólóan és tervezett módon segítse hozzá a tanulókat a nekik megfelelő olvasmányélményekhez.

A matematika tanításakor találkozhatunk az „*egyéni módszer*” jelenségével: egy-egy alapvető számtani művelet elvégzésének módját a gyermek nem sajátította el a maga idejében. Később a hiányt érzékelvén invenciózus egyéni módszer kidolgozásával kísérli meg áthidalni a problémát. Ez azonban később, magasabb szintű feladatok esetén a továbblépés akadályává válik. Látható, hogy itt is a szükséges eszközök készségszintű használatának hiánya jelenik meg képességbeli hátrányként. Ilyen jellegű hátrányok kompenzálására a mai magyar gimnáziumok nem vállalkoznak. *Kollégiumi* tehetséggondozás, személyes odafigyelés nélkül e tanulók hamar bekerülnek a „rossz matekos” kategóriájába.

Általános jelenség az önálló íráskészség, *feljegyzéskészítés és felhasználás* gyakorlatlansága. A falusi nyolcadik osztályokból kikerült jó tanuló gyerekek a gimnáziumban gyakran azzal kerülnek szembe, hogy feljegyzéseik, jegyzeteik,

⁷ Ladányi János és Csanádi Gábor: Szelekció az általános iskolában. Magvető Kiadó, Budapest, 1983.

⁸ Beszámoló a magyarországi roma (cigány) népesség helyzetével foglalkozó 1993 októbere és 1994 februárja között végzett kutatásról. (A kutatást vezette: Kemény István, Havas Gábor, Kertesi Gábor.) MTA Szociológiai Intézet.

⁹ Karácsony Sándor: Leckék a leckéről. Az Erő kiadása, Budapest, 1931

füzetek az új tanárok követelményeinek keresztüzében használhatatlanok. Ez tulajdonképpen nyelvhasználati hiányosság, ami a Bernstein-féle „korlátozott kód–kidolgozott kód”¹⁰ problémájának az írással kapcsolatos vetülete. A korlátozott kód elégtelen az órán elhangzott információk tárolására. Diákjaink azonban járatlanok a kidolgozott kód eszközeiben, ezért számukra egyetlen alternatíva a szó szerinti reprodukálás. A kollégium dolga e tekintetben az, hogy a fiatalok közelségébe hozza az értelmiségi életmódot, az írott és szóbeli kifejezőeszközöket.

Minden tanulási stratégián és módszeren túl általános gond, bármiféle tehetség kibontakozásának egyetemes akadálya az a perspektívátlan, szegregált, rugalmatlan társadalmi közeg, amelyben a gyerekek szocializálódtak. Ez a közeg elsősorban olyan tevékenységeket, ismereteket, viselkedésformákat jutalmaz, amelyeknek közvetlenül hasznosuló értelmük van a közegen belül. Az értelmiségi életmódra jellemző kulturális javak, szellemi örömök nem ilyenek. A társadalmi belüli egységes érték közvetítéssel foglalkozó struktúrák (például egyházak) hatása is igen gyengén érvényesül. Ilyen módon a szellemi ingerek jelentős része idegennek minősül. Az írástudó tanúsított közöny kisgyerekkortól szinte kötelezően elvárt magatartásforma, amelyen később már csak sok kínlódás árán tudják magukat túltenni. Úgy látjuk, hogy ez a jelenség a tehetség kibontakozásának legsúlyosabb akadálya. A kollégium legfőbb funkciója tehát az, hogy az értelmiségi életmód elemeit „face-to-face” közelségbe hozza a tanulóknak.

Amikor ezek után a *tehetség, tehetség gondozás korszerű definícióját* kutatjuk, már nyilván nem valamiféle rendkívüli képességek felbukkanására várunk, hanem azokat a gyerekeket keressük, akiknél az említett gétek nem épültek ki túlzott mértékben, s így van remény arra, hogy a gyermek eredményesen vegye fel a versenyt előnyösebb származású társaival.¹¹ A mai körülmények között a tehetség gondozás feladata tehát mindenekelőtt az átjárhatóság biztosítása a társadalom leszakadó rétegeiből a jobb társadalmi helyzet felé. Az ország egészének működése szempontjából a haszon nem valamely egyén kiemelkedése, hanem a perspektívák elérhetővé, kézzelfoghatóvá tétele a kilátástalan helyzetben levő rétegek számára. Azáltal, hogy megjelenik egy-egy képzett ember abban a családban, rokonságban, közegben, ahol ez eddig elképzelhetetlen volt, elérhető közelségbe kerül egy személy, egy minta, melynek hatása semmi mással nem pótolható.

Keretek

„Ha a tudást véle megtanulta, tanítványát a tanító erre intse:
Igazat szólj! A törvényt megtartsd! A tanulást el ne mulaszd!
Ha felkínáltad a tanítónak a barátság adományát, ügyelj arra is,
hogy nemzetséged láncá el ne szakadjon.

Az igazságot el ne mulaszd!
A törvényt el ne mulaszd!
Az üdvöset el ne mulaszd!
Birtokodat el ne mulaszd!
A tanulást el ne mulaszd!”

– *Taittirija upanisad* –

¹⁰ Bernstein, B.: Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció. Valóság, 1971/1.

¹¹ Tribal College (quarterly publication of the American Indian Higher Education Consortium).

Miféle kollégium felel meg az eddigiekben körvonalazott feladatoknak? A következőkben szemügyre vesszük azokat a *konkrét hereteket*, amelyek e kollégium mindennapi működését kialakítják.

Keret az a társadalmi közeg, ahonnan a gyerekek jönnek. A közeg két, bizonyos értelemben egymás ellen ható tényező találkozása jelöli ki. Az egyik tényező a *család hátrányos anyagi, földrajzi, társadalmi helyzete, mely a továbbtanulás lehetőségeit nagymértékben korlátozza*. Minél erőteljesebb e tényező hatása, annál kisebb az esély arra, hogy a második tényező megfelelő szerepet játsszon. E második tényező a tanulás, az iskolai értékrend, az értelmiségi életmód iránti *nyitottság* és a kulturális váltással kapcsolatos nehézségek vállalására vonatkozó *eltökéltség*. A kollégium tulajdonképpeni feladata azoknak a gyerekeknek a tanulmányi és lelki felkészítése, akikben ez a két tényező szerencsésen találkozik, és a tehetség valamilyen iskolában értékesíthető fajtájával együtt van meg.

A nehéz sorsú, leszakadó rétegek, fiatalok számára megnyitott kiemelkedési lehetőségek az egész társadalom vérkeringését, közérzetét hivatottak javítani, és nem bizonyos rétegek érdekeit fejezik csupán ki. Ha szabad így mondani, a *magyar állam feladata* ez, a magyar állampolgárok iránti állami kötelesség. Fontos természetesen, hogy embercsoportok, személyek, szervezetek élenjárjanak ilyen kezdeményezésekben, mint például Pécsen a cigány nemzetiségi gimnázium munkatársai. Azt azonban el kellene kerülni, hogy olyan kép alakuljon ki, mintha manapság az hátrányos helyzetű tehetségek gondozása csupán a cigányság problémája és nem az egész magyar társadalom ügye volna.

A származás, az etnikai hovatartozás tehát nem lehet elsődleges szempont ennek a kollégiumnak a létrehozásában. Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy ma Magyarországon ezen követelmények érvényesítése révén egy nagyjából cigány tanulókból álló intézmény jön létre, és erre a körülményre tekintettel kell lenni a kollégium arculatának kialakításakor. Szükséges tehát, hogy a kollégium a lehető legjobb háttérrel rendelkezzen a *gyerekek etnikai identitásának, anyanyelvének*¹² tudatosítására, fejlesztésére, a többkultúrúság értékeinek megismertetésére, hiszen az iskolákban még alig-alig teljesül az új oktatási törvény 48. paragrafusa, amely kimondja: *„Az iskola pedagógiai programja meghatározza ... etnikai kisebbséghez tartozó tanulók iskolai nevelése és oktatása esetén a kisebbségi anyanyelvi, történelmi, földrajzi, kultúra- és népismereti tananyagot, ... valamint a kisebbséghez nem tartozó tanulók számára a helyben élő kisebbségek kultúrájának megismerését szolgáló tananyagot.”*

A nemzetiségi szervezetek, intézmények, kisebbségi önkormányzatok segítsége megnyugtató háttérrel biztosíthat a kollégium számára a kisebbségi létből fakadó örömeik és gondok, értékek és konfliktusok feldolgozásához.

A gyerekek és a nevelők munkáját, a tőlük elvárható teljesítményt elsősorban mégis a különböző *városi gimnáziumok által diktált iram* határozza meg. A kollégium egész közössége folyamatosan annak az igénynek kell hogy megfeleljen, hogy a tanulók az oktatás különböző szinterein, tulajdonképpen az élet számtalan területén a legjobbak legyenek. A kollégium tehát folytonosan ki van téve a pedagógiai szakma legszigorúbb követelményeinek, kontrolljának. Egy tehetséggondozó kollégium azonban, ha akarná, sem tudná magát függetleníteni az orszá-

¹² Réger Zita: *Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció – nyelvi hátrány*. Akadémiai Kiadó, Budapest., 1990.

gos közoktatási színvontól. Ez a körülmény fontos garanciája a nevelő-oktatói munka minőségének, hiszen a szülők nincsenek abban a helyzetben, hogy kontrollálni tudják a kollégiumban folyó munkát.

Szándékosan hangsúlyozzuk a színvonal tarthatóságának ezt az intézményes garanciáját. A gyerekek eredeti társadalmi közege ugyanis egészen mást követel a kollégiumtól, mint az iskolák. Az iskolában a legfontosabb érték a teljesítmény. A diák helyét társai között és későbbi pályafutását is a többiekhez képest nyújtott teljesítménye határozza meg. A származási közösség viszont mindenekelőtt a csoporttal való szolidaritás jeleit várja el a fiataloktól. Azt értékeli, ami „közülünk való”, „ránk jellemző”, s olykor e szempontok alapján ítél a konkrét személyekről is. Tapasztalataink szerint a kétféle megfelelés követelményét folyamatos harmóniában kell tartani az intézmény körül, s az arányokra a kollégium munkatársainak ügyelniük kell mindennapi munkájuk során. A közoktatási rendszer nem veheti át a hátrányos közegekből származó diákok értékrendjének meghatározásában az egyedüli szerepet, hiszen láthatjuk, mennyire képtelen a közoktatás integrálni ezeket az eltérő értékrendből jövő diákokat. Másfelől viszont a nemzetiségi igényeket is kiszolgáló oktatási intézmények szakmai színvonalára nézve gyakorta komoly veszély lehet, ha a nemzetiségi közélet¹³, a maga értékrendjét érvényesítendő, átveszi a szupervízió feladatát olyan kérdésekben is, mely kérdések tekintetében a diákoknak az országos mezőnyben kell megállniuk a helyüket. A pedagógia számára mindez azt jelenti, hogy a származással kapcsolatos kulturális értékeknek úgy kell fontos szerephez jutniuk az intézmény életében, hogy fontosságuk ellenére ne lehessen helyettesíteni velük a mindennapos teljesítményt.

A kollégium működésének legfontosabb kerete tehát az *iskolaváros*, melynek társadalmába integrálódnak a kollégium diákjai. Célszerű olyan városokat választani e célra, ahol van felsőoktatási intézmény, és a gimnáziumoknak, szakközépiskoláknak viszonylag széles választéka található. Megfigyelésünk szerint a közlekedési viszonyoktól függően száz-százötven kilométer az a távolság, amelyre a szülők még szívesen elengedik gyermeküket, tehát ekkora sugarú kört kell ellátnia egy-egy tehetséggondozó kollégiumnak. A hátrányos helyzetű családok földrajzi elhelyezkedésének fontos sajátossága, hogy sokkal nagyobb arányban élnek kis településeken, mint nagy városokban. Az apró falvakból sajnos kisebb távolságra is nagyon bizonytalanok a közlekedési viszonyok, míg például egy budapesti gyereknek az ország bármelyik nagyvárosa könnyen megközelíthető.

Az adott városon belül sem mellékes a kollégium elhelyezkedése. Nyilvánvaló, hogy a könyvtárak, színházak, mozik, uszoda, kiállítások, hivatalok közelsége nélkülözhetetlen nevelési tényező, tehát a kollégiumnak a *város központjában* kell helyet kapnia. A klasszikus értelemben vett városközpont ezeknek a gyerekeknek a számára idegen világ, amely meg kell szokniuk, hiszen megszeretni csak így tudják. Megfigyelésünk szerint, a szabadidejüket legszívesebben a buszpályaudvar és a vásárcsarnok környékén töltik el, mivel itt találkoznak ismerőseikkel. A közlekedési gócpontokhoz való közelség egyébként nemcsak lelki biztonságot nyújt a falusi gyerekeknek, hanem a közbiztonság szempontjából is fontos. Sajnos indokolt a falusi cigány szülők félelme, hogy a gyermekük közlekedés közben a városi huliganizmus célpontja lehet.

¹³ *Derdák Tibor: Élite tzigane, politique tzigane, politique de l'élite. = Études tziganes, 1993. 2. sz.*

Magának az intézmény kereteinek a kialakításakor fontos, hogy a családiás környezet biztosítsa a személyes figyelmet és törődést.

Ha a tanulólétszám csak tucatnyi, akkor viszonylag sok „szabad vegyérték” található, és a kollégisták élete jól hozzákapszolható más közösségekhez. Így például a Gandhi gimnázium Kollégiumában lakó tizenegy kollégista diák életritmusa csekély létszámukból adódóan sok ponton összekapcsolódik a Gandhi Gimnázisták programjaival. A tehetséggondozó programban részt vevő húsz diáknak még az sem haladja meg az erejét, hogy az Amrita Egyesület és a Tehetséggondozó Klub további húsz-harminc tagjával értékes együttműködést folytasson. Nagyobb létszám esetén az ilyen „külső” kapcsolatok jellege nyilván változik: az intézmény belső életéhez hasonlóan hatékonyabbá, de kevésbé intimmé válik. Kisebbségi intézményt fenntartani látszólag drágább, ám pedagógiailag jóval hatékonyabb.

A növekedésnek tehát vannak ésszerű korlátai, hiszen a pedagógiai munkához az is hozzátartozik, hogy a diákok odafigyeljenek egymás tanulmányi előmenetelére, lelki állapotára, ösztönözzék, formálják egymást. A pedagógiai tevékenység e tekintetben jelentős részben abban áll, hogy az értelmiségivé válással birkózó fiatalok között az együttműködés szellemét ébren tartsa. A diákoknak érezniük kell, hogy ebben a kollégiumban tanulni kivételes lehetőség, ami csak annak adatik meg, aki hajlandó és képes saját munkájára úgy tekinteni, hogy az a többiek számára is értéket képvisel. A diákoknak tapasztalniuk kell azt is, hogy e prioritások védelme érdekében az intézmény vezetése kemény és következetes. A kollégiumban csak annak a diáknak és annak a nevelőnek van helye, aki a célok által megkövetelt és kezdettől fogva ismert, számon kért erkölcsi értékeket és tanulmányi követelményrendszert komolyan veszi.

Az értékek tudatosításának fontos terepe, kerete az ifjabb diákok kiválogatása, az „utánpótlás-válogatott” lelkesítése. A kollégium lakóinak részt kell venniük ebben a munkában annak érdekében, hogy a tehetséggondozás számukra ne pusztán igénybe vehető szolgáltatás legyen, hanem élő folyamat, amelybe ők éppúgy értéket visznek, mint tanáraik.

A kollégium szolgáltatásai ezen a módon veszíthetik el ingyenes jellegüket. A diákok ugyanis minimális összeget fizetnek az ellátásért kollégiumi díjként, ám az utánuk következő tehetségek ellátását már bizonyos mértékben ők végzik. Ez az ő „fizetségük”. Fontos pszichológiai funkciója¹⁴ van annak, hogy ily módon valóban hozzájáruljanak a nevelési folyamathoz, hiszen ezáltal van módjuk azonosulni¹⁵ is a számukra fáradságos, esetleg sokszor megunt, sőt megelégtelt szakadatlan tanulással.

Munkánk során a „nagyok” valóban fontos szerepekhez jutnak a „kicsik beavatásában”. E tevékenység keretétől hozták létre az „Amrita” Pályaorientációs Baráti Kör nevű egyesületet.

¹⁴ Avar Pál: *Hősterápia*. Magvető Kiadó, Budapest., 1988.

¹⁵ Elliot Aronson: *A társas lény. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest., 1994.*

Módszerek

„Ahogyan a hernyó a fűszál végére érve összehúzza magát, hogy átlendüljön a másik levélre, a testet ledobva és a nemtudást eleresztve a Lélek is így vesz lendületet az új kezdet előtt.”

– *Brihadáranjaka-upanisad* –¹⁶

Miféle módszereket választhat a kollégium a tehetségek kibontakoztatására?

A módszerek választása attól függ, hogy *hova akarjuk eljuttatni* a tanulókat. Maguk a gyerekek és a családok e tekintetben rendszerint olyan körvonalazatlan és ellentmondásos elképzelésekkel rendelkeznek, hogy a jövő meghatározásának felelőssége gyakorlatilag teljes egészében a tehetséggondozást végző pedagógusokat terheli. A *Csodalámpa* című újságban olvasható cikkekben a gyerekek világosan nyilatkoznak az általuk követett mintákról. Írásaikból kiderül, hogy a segédmunkáspályán túlmutató karriernek olyan távolságban vannak a családtól, hogy ezek között alig-alig akarnak különbséget tenni. Akinek fehér köpenye és biztos munkahelye van, arra mindenképpen büszke lehet a családja.

A pályaválasztási döntést úgy hozzák meg a gyerekek és a családok, hogy a hetedik osztályt követő nyáron és ősszel egy tábort, egy kirándulást, levelezős kapcsolattartást, valamint egy-két családlátogatást keretében a tanuló eredményeinek és hajlandóságainak legjobban megfelelő néhány továbbtanulási alternatívát vázolnak föl a tehetséggondozást végző pedagógusok. E folyamatban a legtöbb munkát a nyári tábor jelenti. Itt az olvasótáborok klasszikus eszköztárával dolgozva „bevezetik a gyerekeket a társaságba”. (Megismerkedhetnek idősebb társaikkal, akik már a továbbtanulás útját járják. A már gimnáziumba járó diákok afféle ifivezetők módjára aktívan részt vesznek a tábor megszervezésében és lebonyolításában, a kicsik kísérésében, tájékoztatásában. Mintát adnak a gyerekeknek pályaválasztásból, kollégiumi életből.) A tábor alkalmat nyújt arra, hogy játékos formában próbára tegye a nyolcadikosokat: hogyan reagálnak számukra ismeretlen intellektuális feladatokra, együttműködési helyzetekre.

Falusi gyerekekről lévén szó, a gimnáziumi felvételik egyik akadálya az információhiány, a *felvételi előkészítőkre* való eljutás nehézsége. Az a tény, hogy ebben segíteni tudunk, gyakorlatilag már egymagában eldönti, hogy az iskolaválasztás kérdésében ránk hallgatnak. Az 1994-ben végzett nyolcadikosok, akik 1993-tól részt vettek pályorientációs programunkban, kivétel nélkül felvételt nyertek pécsi középiskolába.

A tulajdonképpeni munka mégis csak ezután kezdődik. A kollégium működésében az első pillanattól fogva a *diákok együttműködésére* kell építeni. Az egymásra figyelő, a kötelességeket komolyan vevő szellemiség nélkül a gyerekek java része hetek alatt csödöt mondana választott gimnáziumában. Az órákra való delutáni felkészülés fegyelme szinte ismeretlen számukra, rendszeres jegyzetelésre, olvasásra az otthoni általános iskolában egyikük sem szorult rá, enélkül is a jobbakkal között lehettek. Az új környezetben hamar kedvüket szegi, hogy sorra kapják a „rossz” jegyeket, és „alacsony” származásukkal kapcsolatos viccelődéseknek, idegenkedésnek is ki vannak téve. Nincs az a nevelő, nincs az a pszichológus,

¹⁶ Upanisadok III. Az erdei imák titkos tanítása. Budapest., 1994.

lelkigondozó, szociális munkás, aki a kezdeti csalódásoknak ezt a tömegét egyénenként kezelni tudná. Szerencsére a gyerekek kezdeti élményei nagyon hasonlítanak egymásra, a kölcsönös „tapasztalatcsere” könnyen megvigasztalja őket. Természetesen még így is rendkívüli lelki igénybevétel járul a tehetség gondozó kollégium nevelőire, bizonyos nehézségeket, konfliktusokat csak az egyes iskolákkal, osztályfőnökökkel azonnal kiépített személyes kontaktus oldhat meg.

A nevelőknek ezen túlmenően annyiféle házi feladatot kellene áttekinteniük egy-egy délután, ahány gyerek a csoportban van, így a nevelő még arra sem vállalkozhat, amire a tanulószobát vezető tanárok máshol általában az idejüket fordítják: hogy a gyerekek házi feladatát egyenként ellenőrizze, kikérdezze. A *kikérdezés* jórészt a gyerekek feladata kell hogy legyen. Ez alkalmat nyújthat nekik arra, hogy élményeiket megosszák egymással, s egymásnak segítve hozzájuthassanak azokhoz a sikerélményekhez, amelyeknek az iskolában egyelőre hiányát szenvedik.

Ennek az együttműködő közszellemnek a kialakításában sokat segít, ha tekintetbe vesszük a diákok eredeti szocializációs háttérét.¹⁷ Ez egyfelől az azonoságokat jelenti: az azonos társadalmi rétegből származás kezdettől fogva a közös nyelv, hasonló ízlésvilág örömet adja. Más tekintetben azonban érdemes építeni a különbségekre is. Nagyon jó, ha egy ilyen tehetség gondozó kollégiumban eltérő neveltetésű, etnikumú gyerekek „hozzák” saját otthoni környezetük értékvilágát.

A tehetségek kiválogatása és a tehetségkutató program során oda kell figyelni arra, hogy a különböző jellegű, ám egyként hátrányos helyzetű társadalmi közegek körében azonos intenzitással folyjon a tehetségkutató. A pécsi kollégium számára óriási segítség az, hogy a Gandhi Alapítvány tehetségkutató munkatársakat küld az összes olyan dél-dunántúli általános iskolába, ahol nagy arányt képviselnek a cigány tanulók. Ezt a munkát azonban ki kell egészíteni más információforrásokkal, hogy a nem cigány gyerekekről is teljes legyen a kép. Ebben számíthatunk a nyolcadikos osztályfőnökökre, hiszen a pályaválasztás gondja elsősorban az ő vállukon nyugszik azoknál a gyerekeknél, akiknek a családi háttérük kevés információval tud segíteni.

Természetesen akárhogy „gazdálkodunk” a szegény sorsú gyerekekben szocializált értékrendekkel, mindenképpen olyan közösséget kapunk, amelybe délutánonként „hazatérve” a diákok otthon fogják érezni magukat. Ez célunk is, hiszen rendszerint éppen ennek hiánya miatt morzsolódnak le. Szem előtt kell tartanunk azonban a kialakuló *közös ízlésvilág és értékrend* kedvezőtlen oldalait is. Jó, ha a diákok „menedéknél” érzik a kollégium légkörét, ám nem kívánatos, hogy „bezárkózzanak saját világukba”. Az volna az igazi tehetség gondozás, ha a kollégiumból indulva úgy éreznék a gimnáziumba, hogy bizonyos téren többlettel büszkélkedhetnének a „városi” gyerekekhez képest. Csak így remélhető, hogy egyenlő eséllyel vegyék föl velük a versenyt. Csak így igazolódhat az új környezetben is az eredeti közegükből származó érzésük, hogy ők valamilyen tekintetben kiemelkedők, tehetségesek. Csak ennek az érzésnek a segítségével győzhetik le az egyébként menthetetlenül kialakuló kisebbségi komplexust.

Megvizsgáltuk diákjaink otthoni neveltetésének távolságát az értelmiségi gondolkodásmódtól, életmódtól. Ezzel összefüggésben példaként most felsorolunk néhány területet, amelyek vonatkozásában minden eddigi diákunk lemaradásban

¹⁷ Havas Gábor: Vadkelet. Kultúra és közösség, 1986/1. Matyus Aliz és Tausz Katalin: Maga-ura parasztek és uradalmi cselédek. Magvető Kiadó, Budapest, 1984.

volt az átlagos gimnazistákhoz képest: idegennyelv-tudás, úszni tudás, általában a városban művelhető sportok ismerete, olvasottság, különböző szituációkban tanúsítandó megfelelő viselkedésforma, filmes műveltség, városi, ifjúsági divatok, egyenjogú férfi és női szerepek, korszerű táplálkozás, a polgári háztartás tárgyai-nak értékelése.

Ezen ismeretek megszerzése természetesen hosszú folyamat, amely az érettségivel sem zárul le. Mégis úgy gondoljuk, hogy az egész középiskolai pályafutás jó hangulatát, sikerességét alapozhatja meg, ha néhány területen már eleve „versenyképes” szintről indíthatjuk tanulóinkat. Ezt a célkitűzésünket (embriónális állapotban) tükrözi a pályaeorientációs munka keretében szervezett táborok, kirándulások, vetélkedők tematikája. Megnyugtató eredményt csak egy olyan előkészítő időszakról várhatnánk, amely a kétnyelvű gimnáziumok 0. évfolyamához hasonlóan koncentráltan főkészítene a diákokat a legfontosabb műveltségi területeken. Ez a fajta „iskola-előkészítés”, „életmód-előkészítés” egy nyugati nyelvnek, bizonyosfajta olvasottságnak, a számítógép kezelésének, az úszásnak és még néhány tudásnak megfelelő szintű elsajátítása révén arra volna jó, hogy megóvjuk a diákjainkat¹⁸ annak a krónikus kisebbségi komplexusnak kifejlődésétől, amely ma oly sok első generációs értelmiségi életét keseríti meg. Az ilyen előkészítő időszak közbeiktatása természetesen minőségi különbséget jelentene a kitűzhető célokat tekintve csakúgy, mint a vállalkozás finansziális oldalát illetően. Az előkészítő időszaknak természetesen nem kell formailag hasonlítania a középiskolai gyakorlatból ismert 0. évfolyamhoz, hiszen valószínűleg kevés család vállalná egy pótlólagos tanév közbeiktatását, még akkor is, ha ez megsokszorozná a gimnáziumi négy év hasznát. A gyerekek többségénél alighanem a sikeres gimnáziumi főlvetel és a szeptemberi tanévkezdés közötti majd fél esztendő kellene felhasználni koncentrált formában megtartott „életmód-előkészítő” tréningekre. Megfigyelésünk szerint a nyolcadik osztály utolsó időszaka az iskolák többségében (főként a sikeres gimnáziumi felvételek után) tanulmányi szempontból igen kevésbé hasznos időszak.

Minden módszerünk végső soron egyetlen közös szóval foglalható össze: *mintaadás*. Akár közösség értékéről, akár tanulási stratégiákról, akár a város szeretetéről van szó – egyáltalán bármiről, ami kollégium haszna lehet –, minden mögött eleven garanciaként emberek állnak. Megszólítható és megtapintható szerethető és vitatható jellemek, stílusok, hitek, történetek. Nem mindegy, miféle emberekkel találkozunk a kollégisták. Módszereink célja, hogy a diákokra ható minták körét szélesítsük, de némiképpen irányítsuk is. Szándékunk az, hogy az új életpályán várható új élethelyzetekre erkölcsi vonatkozásban is főkészítsük a tanulókat. Ügyelünk arra, hogy legyen alkalmuk megbarátkozni hiteles emberekkel, akik magas szinten képviselnek valamely tételes erkölcsi rendszert. Hitünk szerint az ember tehetsége és pályafutása csak akkor ér valamit, ha másoknak a javára szolgál.

¹⁸ Liskó Ilona: Lépéshátrányban. OKI, Budapest, 1989.